

22. MORSKÁ ŠELMA

(Zjavenie Jána 13,1-10)

(4.videnie. Sedem bojov Antikrista. Morská šelma)

*

I videl som (Ján) vystupovať z mora šelmu (šelma ako pozemská obdoba draka/satana; šelma ako *inkarnácia draka; rímski cisári; odkaz na Izaiáša 27,1; podobne apokryfy Ezdrášova apokalypsa 6,49-52; 11,1 a nasl. > 1Henoch 60,7-9 > Baruchova apokalypsa 29,4; more ako nepriateľský, protibožský živel), **ktorá mala desať rohov a sedem hláv; na rohoch desať diadémov** (podobne *Apokalyptický drak*) **a na hlavách rúhavé mená** (niektorí rímski cisári; Caligula; Nero, Domitian). **Šelma, ktorú som videl, podobala sa leopardovi; nohy mala ako medveď a jej tlama bola ako tlama leva** (odkaz na Daniela 7,7-26; 8,23-25). **Drak jej dal svoju silu, svoj trón i veľkú moc** (paralela k intronizácii Baránka Krista v 5,6-7; šelma ako Antikrist). **Jedna z jej hláv bola akoby smrteľne zranená, ale jej smrteľná rana sa zahojila** (paralela k ranám Baránka 5,6; odkaz na Zjavenie 13,14: *Šelma zemska*; smrť Nera). **Celá zem obdivovala šelmu; klaňali sa drakovi, že dal moc šelme, a klaňali sa šelme a volali: „Kto je podobný šelme a kto môže s ňou bojovať** (antitéza k Exodu 15,11)“? **A dostala tlamu, aby hovorila veľké veci, aby sa rúhala** (odkaz na tituly zbožštených rímskych cisárov: augustus/vznešený, divus/božský, pán a boh, boží syn), **a dostala moc na štyridsaťdva mesiacov** (dočasnosť vlády; podobne 11,2-3: *Zmeranie Božieho chrámu*; 12,6: *Apokalyptická žena*) **...aby sa rúhala Bohu, aby sa rúhala jeho menu a jeho stánku i tým, čo bývajú v nebi** (božské nároky rímskych cisárov; podobne Daniel 7,8). **A bolo jej dovolené viesť vojnu proti svätým a zvíťaziť nad nimi** (podobne Daniel 7,28). **Dostala moc nad každým kmeňom, ľudom, jazykom a národom** (paralela k pozícii Baránka Krista v kapitole 5,6: *Apokalyptický baránok*; 1,6: Pozdrav). **Budú sa jej klaňať všetci...ktorých mená nie sú zapísané od začiatku sveta v knihe života Baránka** (zatratenci; odkaz na knihu života v 5,1-8: *Apokalyptický baránok*), **ktorý bol zabitý. Kto má uši, nech počúva** (gr. akúó) podobne 2,7: *Videnie siedmich svietnikov*): **Kto iných väzní, sám bude väznený; kto mečom zabíja, mečom zahynie** (odkaz na Jeremiáša 15,2)! **V tom je trpezlivosť a viera svätých** (vážnosť výzvy, varovanie; výzva k vernosti Bohu aj za cenu mučeníctva).

Výtvarné umenie morskú šelmu zvyčajne zobrazuje ako netvora s levími hlavami, rohami a ohňom okolo tela. Na stredovekých ilumináciách niekedy má šelma podobu Danielových štyroch zvierat. Zámene s apokalyptickými zvieratami (4,2-8: *Apokalyptické bytosti*) bráni ich vzhl'ad: pazúry a prítomnosť štvorhlavého leoparda so škvrnami a desaťrohé monštrum s jedným rohom v tvare ľudskej hlavy. Nebeská sféra je zastúpená tróniacim Kristom v *mandorle obklopenej anjelskou suitou (Beatov komentár k Apokalypse, 1100). Kolesá po stranách mandorly ju menia na Boží trónny voz (Christologický cyklus I.: *Tetramorf*).

Na Dürerovom jedenástom grafickom liste Dve šelmy zvädzajú ľudstvo na zlú cestu (1498) je zobrazená morská šelma v podobe sedemhlavého draka s korunami na hlavách, pred ktorým kľačia zástupcovia ľudstva, cirkevný hodnostár s mitrou na hlave, šľachtic a prostá žena. Zľava prizerá zemska šelma s baraňou hlavou a levími pazúrmí, v strede hornej časti

tróniaci Boh a anjel s mečom a krížom, pripravený zasiahnuť. Vzhľad šelmy sa zhoduje z apokalyptickým drakom, na ktorom sedí *Veľká neviestka babylonská*.

Postupom času prenikajú do ikonografie Morskej šelmy nové motívy (wittenberský spis *Antithesis figurata vitae Christi et Antichristi*, 1521; *Codex Gigas*, 1204-1227), ktoré odrážajú dobové pomery, feudálne a sedliacke vojny, pápežské dvojvládie, zrod protestantizmu. Možno preto sa v neskorom stredoveku a v renesancii zhoduje podoba šelmy/Antikrista a Apokalyptického draka/Satana.

*

Morská šelma predstavuje jednu z najznámejších pasáží Zjavenia. Je pokračovaním zápasu nebeských a satanských síl, ktorý začal bitkou na nebi. Podľa Hadorna (†1929) je morská šelma inkarnáciou draka, ktorý sa po prehranom zápase ocitá na brehu mora (12,8): na nebi bol porazený anjelským vojskom, na zemi ženou, ktorá mu uniká a odlieta na púšť. Drak vode vidí svoj odraz a ten obživne...

Podľa tradičného výkladu šelma morská vystupuje ako Antibaránok/Antikristus: je smrteľne zranená, zomiera a obživne, je povýšená na trón, uctievaná jednotlivcami i vlastnou cirkvou, šelmou zemskou.

Prvé výklady stotožňovali morskú šelmu priamo s postavami rímskych cisárov 1.storočia, Caligulom (†41), Nerom (†68), Domitianom (†96). Komentátori hľadali a "nachádzali" konkrétne podobnosti: zranenie morskej šelmy = choroba a uzdravenie Caligulu. Alebo ide druhý príchod Nera rediviva: v polovine 2.storočia vznikali legendy, že cisár Nero nezomrel, ale žije medzi Partami a vráti sa, alebo že obživol a vráti sa ako posledné veľké trápenie na konci časov (Židia naopak dúfali v jeho návrat a videli v ňom pomstiteľa za zrúcaný Jeruzalem).

Iní bádatelia rozoberali jednotlivé detaily šelmy a z nich vyvodzovali konkrétne závery: sedem hláv = sedem rímskych cisárov (každý z nich predstavoval jedinca, ale dokopy tvorili rímske cisárstvo), desať rohov s čelenkami = desať "iných" pohanských panovníkov alebo desať rímskych provincií alebo (podľa interpretov z radov reformácie) desať rímskych pápežov, ktorí sa spreneverili pôvodnému kresťanskému učeniu. Rúhanie šelmy (pápežstva) je pripodobňované k ťaženiu proti sekte valdénskych (12.-13.st.), ktorá odmietala mocenské ambície katolíckej cirkvi. Alebo naopak z pohľadu oficiálnej cirkvi je k šelme prirovnávané vystúpenie anglického reformátora Johna Wiklefa (†1384), Jana Husa (†1415), Martina Luthera (†1546) atď. V predhusitských časoch (kazateľ Jan Milíč z Kroměříže, †1376) komentátori videli Antikrista v cisárovi Václavovi IV. (†1419), husiti zasa v jeho bratovi, cisárovi Zigmundovi Luxemburskom (†1437; okrem iného aj preto, lebo založil dvorský rád draka). Tento historizujúci prístup k textu prehliada celkový zámer diela a súvislosti medzi kapitolami a sústreďuje sa na objavenie nejakého kľúča, kódu k zašifrovanému a tajomnému obsahu. Jánovo Zjavenie však niečo také nesleduje, naopak prináša poznanie, je varovaním v hodine dvanástej a výzvou k náprave. K tomu autor použil vyjadrovacie prostriedky, obrazy a mýty, ktoré boli súčasníkom zrozumiteľné a dávali tušiť, že poslanstvo je nanajvýš závažné, lebo sa týka života a smrti na večnosť; iba dnes sa tieto obrazy javia ako tajomné šifry, lebo pôvodná symbolika je zabudnutá.

Niektorí komentátori v morskej šelme videli jednoducho pokračovanie orientálnej mytológie. Šelma vystupuje z mora ako Tiamat, ako Leviatan, lebo z mora prichádza na svet zlo. Ďalší upozorňujú na židovskú inšpiráciu, prorocstvo Daniela (7). V Danielovi síce nevystupuje sedemhlavé monštrum, ale jeho štyri démonické obludy (lev s orlímí krídlami, medveď s ľudským srdcom, leopard so štyrmi hlavami a monštrum so železnými zubami a desiatimi rohmi a panter so štyrmi hlavami) majú spoločne sedem hláv (ako morská šelma).

Takmer *gnosticky podfarbený výklad (Hadorn) hľadal v morskej šelme *inkarnáciu draka (siedmimi hlavami a desiatimi rohmi sa na draka podobá). Apokalyptický drak stojí na brehu mora a na vodnej hladine sleduje svoj obraz a ten obživne. Táto konštrukcia sa pokúša hľadať podobnosť medzi gnostickým mýtom o pyšnom samozvancovi, bohovi Jaldabaothovi, ktorý sa usiloval zmocniť vlády nad celým vesmírom; pozri kapitola *Nebo*). Výklad o inkarnácii draka, ktorou sa chce vyrovnáť vtelenému Kristovi, našiel svoju podobu v ikonografii (*Antithesis figurata vitae Christi et Antichristi*).

Dnešné výklady sa prikláňajú k tomu, že v Jánovom prípade ide skôr o metafory, o výrazové prostriedky než o bájný obsah. Ak Daniel opisuje tri zvieratá (medveď, lev, pardál) a jedno neidentifikovateľné monštrum, apokalyptik Ján píše o monštre, zmiešanine troch zvierat (pardál s nohami medveďa a tlamou leva). Vytvoriť si jeho obraz nie je možné, lebo sám o sebe je absurdný: sedem hláv a jedna tlama. Dôležitejšie je pôvodné (danielovské) posolstvo zvieracích prvkov: lev - kráľovská moc, medveď - sila, pardál - šikovnosť, ktoré odkazujú na silné vlastnosti prastarých monštruóznych božstiev. Tak ako Daniel svojimi šelmami myslel veľké staroveké ríše ohrozujúce Izrael, apokalyptik Ján v šelmách skrýval rôzne podoby zlovoľnej Rímskej ríše, ktorá sa v Traianových časoch upevnila (t.j. "ozdravela") a jej tlak na kresťanstvo silnel.

*

Antichristos znamená doslovne Kristov protivník. Grécko-latinský výraz sa k nám dostal z nemčiny, z Lutherom používaného slova *Endechrist* (zo stredohornonem. *Entecrist*).

Antikrist je ten, ktorý má podľa kresťanského učenia prísť na konci sveta ako zosobnenie Zla a Kristov protivník. So satanovou pomocou bude konať lživé zázraky, ale Ježiš ho zničí pri svojom druhom príchode.

Predstava a podoba Antikrista, Božieho protivníka, sa kryštalizovala už v starozákonných textoch: a) Gog a Magog - nepriatelia Boha (Ezechiel 38; pozri kapitola *Drak odviazaný z reťaze*), b) Socha/modla/obraz (aram. celem) pominuteľnosti a slávy božou rukou (Daniel 2,31-45), c) Krvilačné štvorhlavé, rohaté monštrum Božieho protivníka z rôznych kovov a hliny, zničené kameňom hodeným neviditeľnou božou rukou (Daniel 7,7-26); d) Pustošivé, rohaté monštra baran a cap; cap s rohom medzi očami, rastúci až do nebies (Daniel 8,23-25), e) Belial (hebr. **belija'al** - zloba; alebo odvodenina z hebr. **balla** - prehltnúť), v kumránsko-esejských textoch vodca temných síl v boji proti synom svetla (pozri kapitola *Peklo*).

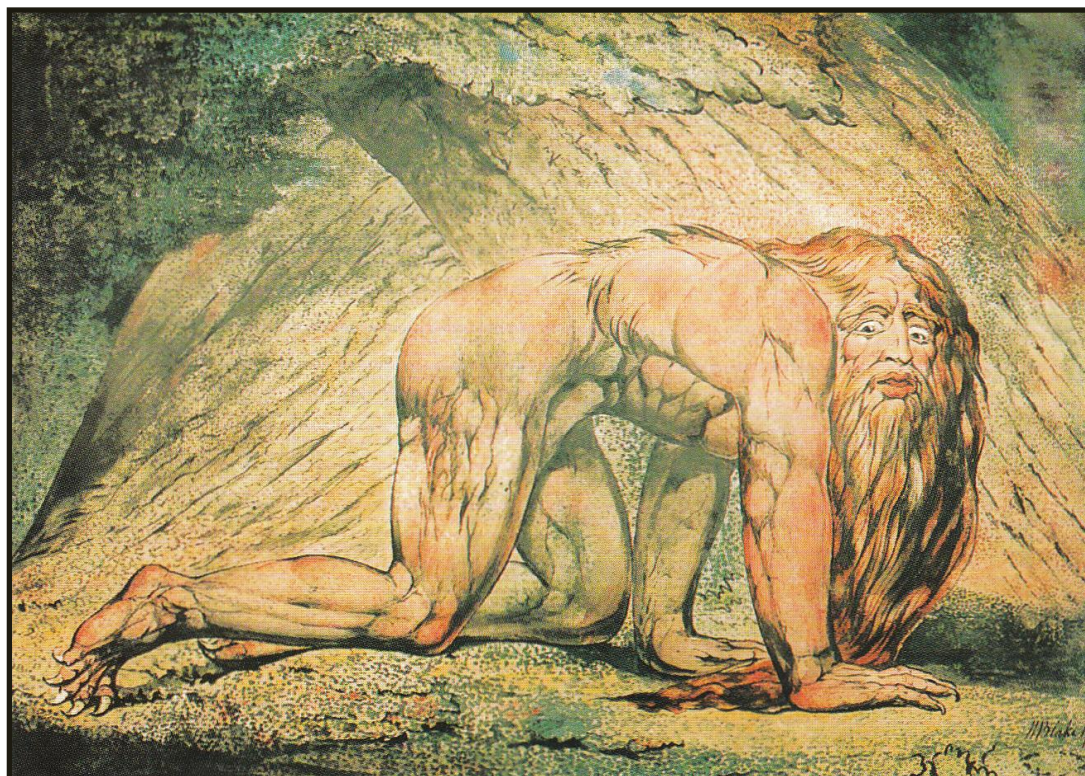
V Novom zákone sa výraz Antikrist používa v Jánových listoch pre tých, ktorí popierajú, že Ježiš je mesiáš a vtelenie Syna Božieho (2Jánov 7). Antikrist je ten, ktorý sa v najhrozivejšej podobe objaví na konci sveta. Evanjelista Ján tvrdí, že povaha, postoj

a podoba Antikrista už existuje a že po svete chodí už teraz veľa antikristov (1Jánov 2,18; 4,3). Iní bádatelia stotožňujú Antikrista s apokalyptickou beštou, ktorá vystúpi z priepasti a zabije dvoch prorokov (pozri kapitola *Meranie Božieho chrámu*, 11,7). Alebo Antikrista stotožňujú s falošnými/nepravými prorokmi zo Zjavenia (16,3: *Vyliatie čiaš/Sedem pliaň*), so šelmou zvrhnutou do ohnivého jazera (19,20: *Víťazstvo Kráľa kráľov*; 20,10: *Premoženie diabla/Drak odviazaný z reťaze*) alebo s Pavlovým “hriešnym človekom a synom zatratenia“ (lat. homo peccati et filius perditionis), ktorý so satanovou pomocou bude konať divy a zvädzať mnohých, ale ktorého Kristus nakoniec premôže (2Tesalonickým 2,3-9).

Podľa stredovekej židovskej legendy vznikol Antikrist menom Armilus z telesného spojenia pohanských zlosynov s mramorovou sochou krásnej panny (povešť je zrejme inšpirovaná pasážou z Genezis 6,4 o synoch Božích/bené ha-'elohím a ich obcovaní s dcérami ľudskými (pozri kapitola *Anjeli pri poslednom súde* – padlí anjeli).

Učenie o Antikristovi rozpracovala stredoveká *patristika: cirkevní učители Augustín (†430), Izidor Sevilský (†630) a kresťanský spisovateľ Tychonius/Tyconius († okolo 400). Od čias raného kresťanstva, keď vznikali prvé spisy cirkevných otcov, ale predovšetkým od reformácie 15.-16.storočia, predstava Antikrista nadobúdala rysy konkrétnych historických postáv a diania (choroby, epidémie moru, živelné pohromy, sociálne nepokoje, sedliacke vojny, vojny medzi feudálmi a iné katastrofy), ktoré nezodpovedali náboženskému modelu. V predhusitských časoch videli Antikrista v cisárovi Václavovi IV., lebo za jeho vlády Kostnický koncil (1414-1416) odsúdil učenie Viklefa i Husa a rozhodol o upálení Husa a Jeronýma Pražského. Husiti videli Antikrista vo Václavovom bratovi, cisárovi Zigmundovi, lebo za jeho vlády do Čiech prišli križiacke armády. Niektorí stredovekí myslitelia videli Antikrista v tureckom vojsku, ktoré roku 1529 zvolna postupovalo z Balkánu k viedenským bránam. Ďalší ho videli v Mauroch vzdorujúcich v Španielsku kresťanským aragónskym kráľom (pozri kapitola *Bitka na nebi*). Iní ho videli v horlivých zlepšovateľoch sveta a stúpencoch reformácie. Od 13.storočia často reformátori a zakladatelia heretických siekt a protestantských cirkví označovali za Antikrista osobu pápeža alebo pápežský úrad (inkunábula *Des Entkrist Leben/Život Antikrista*; Štrasburg, 1480).

Prvým väčším obrazovým dokumentom o predstavách Antikrista v časoch reformácie je spis *Pasional Christi und Antichrist* (1521) s drevorezmi nemeckého maliara a grafika Lucasa Cranacha St. Život Antikrista je prezentovaný ako náprotivok života Krista: krst ohňom namiesto vodou, dieťa Antikrist sedí na kolenách Lucifera/satana podobne, ako sedí *Jezuliatko* na kolenách Panny Márie apod. Istý vplyv na zobrazovanie Antikrista mali aj náboženské hry. Najstaršie vyobrazenie Antikrista (korunovaná postava s veľkými očami, sediaci na tróne a s drakom) sa objavuje v Bammerskej apokalypse okolo roku 1000. Ďalšie sa objavujú od 12.storočia v iluminovaných rukopisoch (najznámejší rukopis tých čias: encyklopédia **Hortus deliciarum/Záhrada rozkoše* s veršami mnišky Herady z Landsberga; doba vzniku 1167-1185 v alsaskom opátstve), v cykloch zo života Antikrista, v bibliách (Velislavova biblia, 1340), na vitrážach (kostol Panny Márie vo Frankfurte nad Odrou, 14.st.). Podobu Antikrista má pápež na miniatúre Jenského kódexu, kde tvorí náprotivok k pokornému Kristovi (1480-1500), čo neskoršie opakuje nemecký maliar Lucas Cranach St. v *Pasionáli Christi et Antichristi* (podrobnosti k heslu Antikrist v kapitole *Peklo*).

NABUCHODONOZOR (1795) WILLIAM BLAKE

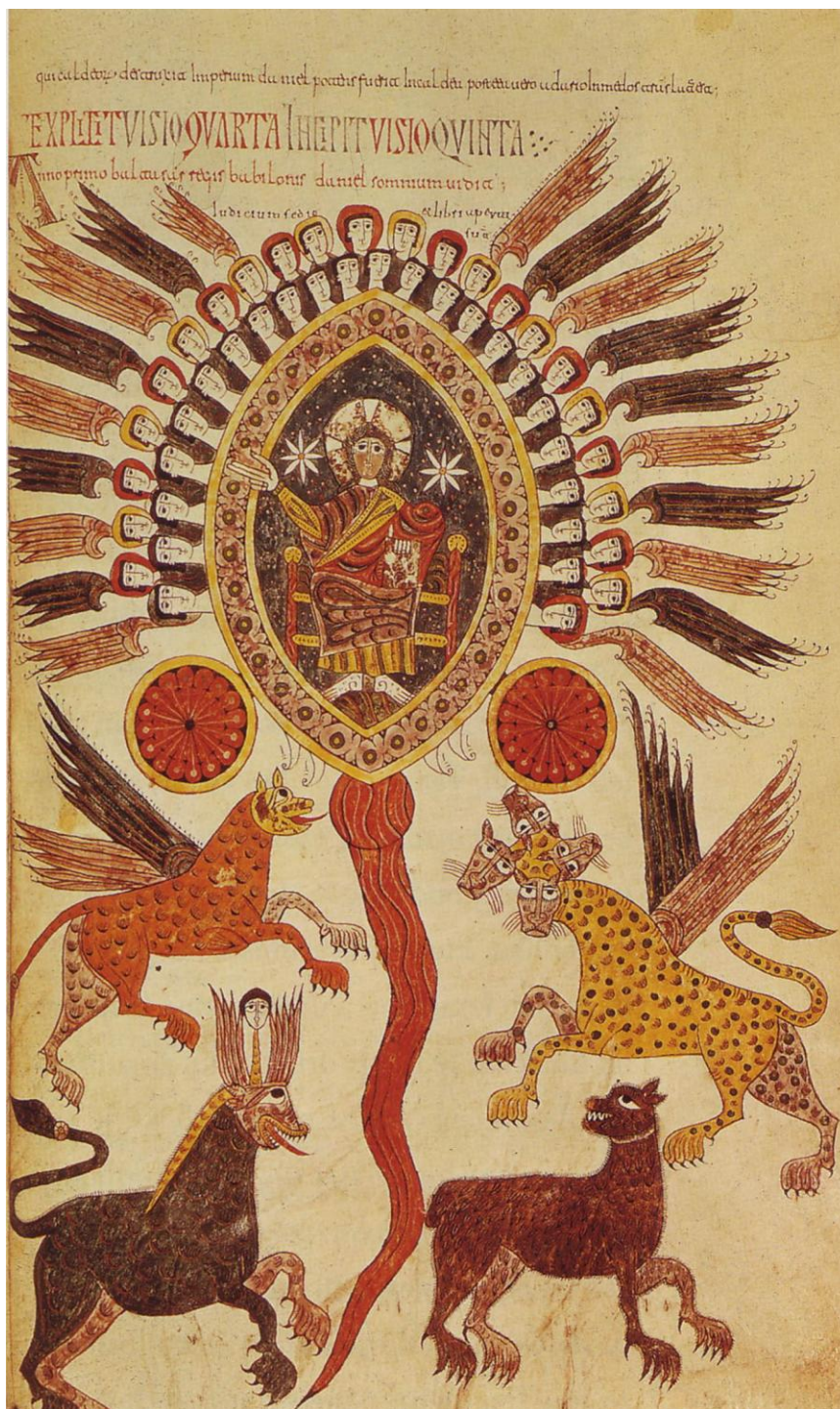
APOKALYPTICKÁ ŠELMA

FAREBNÝ MONOTYP, ATRAMENT, AKVAREL

DVE ŠELMY ZVÁDZAJÚ ĽUDSTVO NA ZLÚ CESTU (1498)

KRESBA PODĽA DREVOREZU DÚREROVEJ APOKALYPSY

ŠELMA MORSKÁ V PODOBE ZVIERAT DANIELOVHO VIDENIA (1100)

KOMENTÁR K BEATOVEJ APOKALYPSE